

Spinoza... zijn leven

• **TWEDE GENERATIE VLUCHTELING**
Bento de Spinoza werd in 1632 geboren in Amsterdam op Vlooienburg, een ingepolderd eilandje in de Amstel - nu staat er het stadhuis/muziektheater (de Stopera). Zijn ouders waren vluchtelingen. In 1492 waren joden en moslims uit Spanje en Portugal verdreven in wat tegenwoordig een 'ethnische zuivering' heet. Alleen zij die zich gedwongen tot het christendom bekeerden, mochten blijven. De joden die dat deden werden nieuwe christenen of 'marranen' genoemd (een scheldwoord dat zwijnen betekent) omdat de samenleving hen niet accepteerde. De Spaanse inquisitie (een soort kerkelijke politie) bleef hen vervolgen.

Spinoza woonde in zijn Amsterdamse tijd om de hoek van Rembrandt. Misschien zag hij de jonge Spinoza soms langswandelen.

Om aan de greep van de kerk te ontsnappen vluchtten veel van deze bekeerde families aan het eind van de 16^e eeuw naar de Republiek der Verenigde Nederlanden, waar een zekere vrijheid van denken bestond en afwijkende godsdiensten werden getolereerd. Ze keerden er weer tot het jodendom terug. Zo ook de Spinoza's. Bento's vader Michael vestigde zich rond 1620 in Amsterdam. Hij begon een bloeiend handelsbedrijf in gedroogde vruchten en was een vooraanstaand lid van de joodse gemeente. Na zijn dood in 1654 nam Spinoza samen met zijn broer de leiding van het bedrijf over, dat kort erop door de Eerste Engelse Zeeoorlog failliet ging.

In 1656 werden in dezelfde week Spinoza en Rembrandt vertegenwoordigd bij de rechtbank door de 'voogd' (advocaat) Louis Craeyers, die zowel Titus van Rijn als Spinoza wist te vrijwaren van de faillissementen van hun vaders.

• **IN DE BAN**
In 1656 werd Spinoza door de joodse gemeenschap in 'de ban' gedaan. Het betekende dat hij geen omgang meer mocht hebben met andere joden. Waarom hij uit de joodse gemeente is gestoten, is niet zeker. Wel is bekend dat Spinoza zich nooit verzoend heeft met de synagoge of lid is geworden van een kerk. In de jaren die volgden heeft Spinoza zich ontwikkeld tot filosoof en mogelijk heeft zijn verbanning er mede toe geleid dat hij zijn eigen filosofie heeft ontwikkeld.

De banvloek of 'cherem' (Hebreeuws) betekende een volledige uitsluiting van de Joodse gemeenschap. Elke vorm van handel of andere vormen van contact met de persoon waarover de banvloek was uitgesproken zijn in dat geval verboden.

Veelal neemt men aan dat Spinoza's denkbeelden tot zijn verbanning hebben geleid maar in recent onderzoek is wel gesuggereerd dat Spinoza het zelf op een ban heeft laten aankomen. Om de met schulden beladen erfenis van zijn vader te kunnen weigeren, wendde hij zich namelijk tot de Hollandse wet en omzielde daarmee de Joodse wet. Godsdienstige groeperingen hadden in de 17e eeuw hun eigen wetten en volgens de Nederlandse wet was Spinoza minderjarig bij de dood van zijn vader in 1654. Mogelijk heeft deze kwestie een rol gespeeld bij zijn verbanning.

• **FILOSOFIE EN WETENSCHAP**
Als zakenman maakte Spinoza op de beurs kennis met niet-joden. Hij leerde Latijn op de privé-school van Franciscus van den Ende. Daar kwam hij in aanraking met de filosofie van Descartes. Met een kring van vrienden radicaliseerde hij **Descartes' methode** van wetenschappelijk onderzoek en gebruikte haar ook buiten de (natuur)wetenschap om maatschappelijke en godsdienstige vooroordelen aan de kaak te stellen. Spinoza leerde lenzen slijpen om in zijn levensonderhoud te voorzien en kwam ook langs die weg in aanraking met de nieuwe natuurwetenschap van de 17^e eeuw. In 1661 woonde Spinoza in Rijnsburg.

★ Links op de kaart uit 1625 van Balthasar Florisz. van Berckenrode, de Houtgracht (nu het Waterloooplein) waar Spinoza met zijn ouders tussen 1652 en 1654 heeft gewoond.

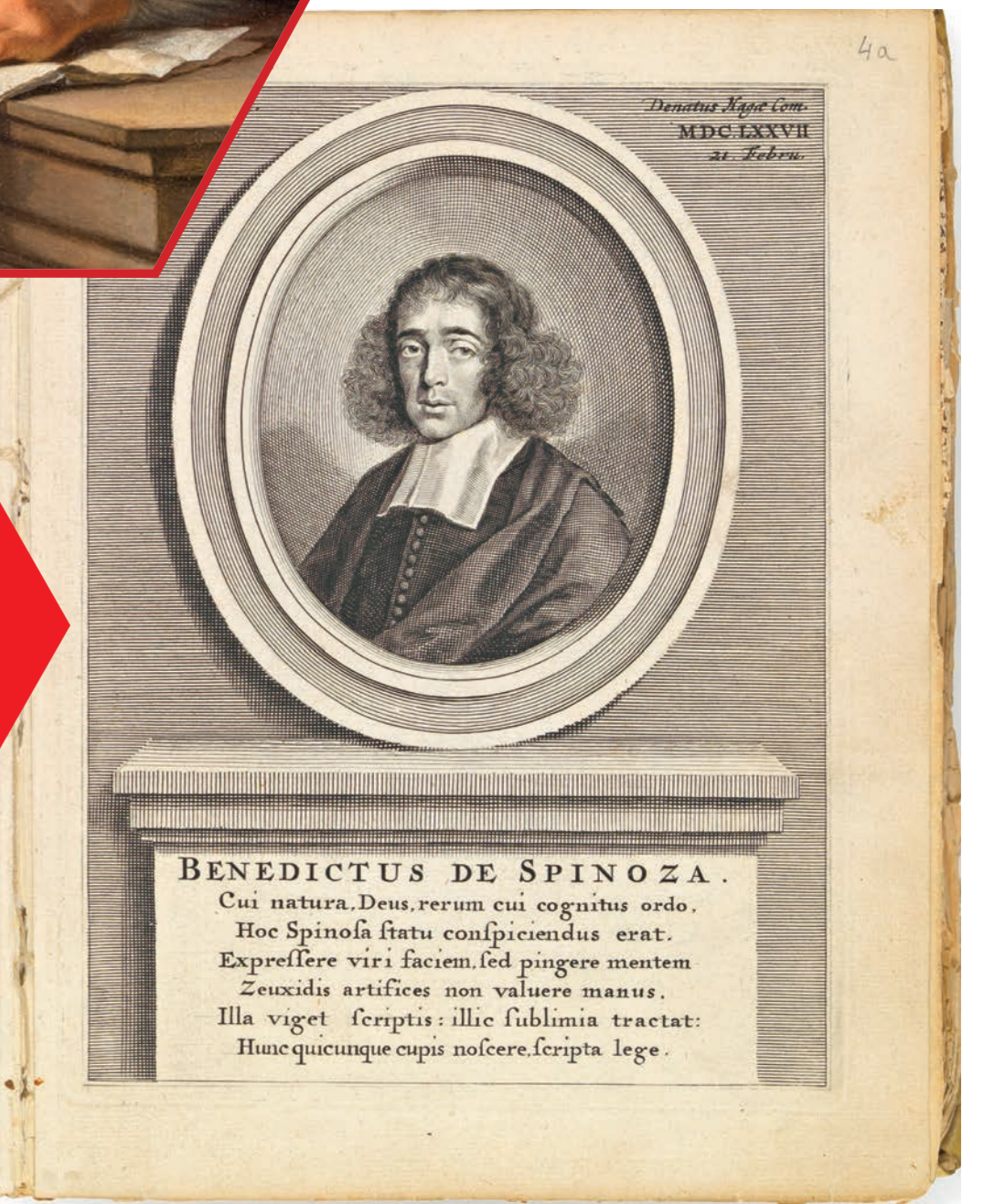

Er zijn voor zover we weten geen portretten van Spinoza tijdens zijn leven gemaakt. Een onlangs ontdekt portret dat toegewezen wordt aan Barend Graat zien sommigen daarentegen wel als een in zijn tijd geschilderde afbeelding van de jonge Spinoza.

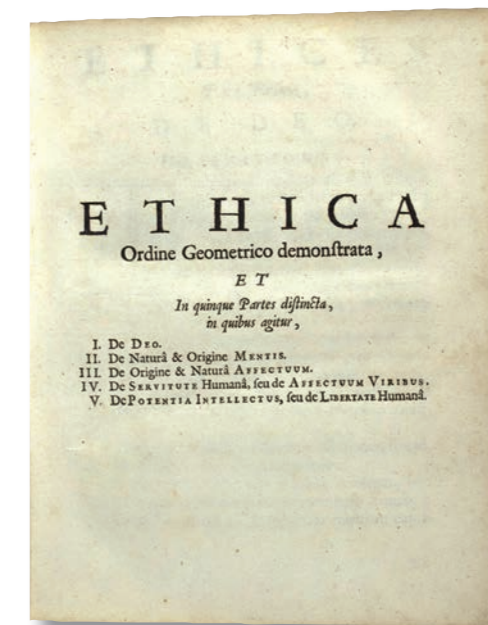
Huisje in Rijnsburg waar Spinoza van 1661 tot 1663 gewoond heeft, nu een klein museum.

Huis aan de Paviljoensgracht in Den Haag waar Spinoza zijn laatste 2 jaren heeft doorgebracht.

• **VAARWEL GEBOORTESTAD**
Naar de reden dat Spinoza uit Amsterdam vertrok kunnen we alleen maar gissen. Later verhuisde hij naar Voorburg, waar hij de lenzen leverde voor de telescopen van Christiaan Huygens en in 1670 naar Den Haag, maar hij hield contact met zijn vrienden in Amsterdam, onder meer door brieven en uitstapjes naar zijn geboortestad met de trekschuit.

• **GESCHRIFTEN**
In 1663 publiceerde hij onder eigen naam een knappe uitleg op Descartes' standaardwerk, de 'Grondprincipes van de filosofie'. Ook begon hij aan het schrijven van zijn hoofdwerk **de Ethica**, maar dat werk legde hij terzijde om in 1670 anoniem een politiek pamflet te publiceren: het Theologisch-Politiek Traktaat, dat een principiële verdediging bevat van de vrijheid van denken inzake geloof en politiek. Spinoza bepleitte hierin de zaak van de regenten die geen machtige stadhouders wilden en keerde zich tegen de predikanten die zich 'uit naam van God' met politiek wilden bemoeien. Uit angst voor repercussies verhinderde Spinoza de publicatie van een Nederlandse vertaling, maar het boek werd ook in de Latijnse versie al snel verboden. Ook voor een Latijnse uitgave van de Ethica leek het hem daarom te vroeg.

Het zegel van Spinoza waarin naast zijn initialen, een roos en het Latijnse woord 'CAUTE' (dat 'behoedzaam' betekent) staan gegraveerd.

Uit de nagelaten briefwisseling met zijn vrienden weten we dat Spinoza een sober leven leidde en dat hij uiterst voorzichtig was. Hij wilde de autoriteiten niet onnodig provoceren.

• **NALATENSCHAP**
Op 21 februari 1677 stierf Spinoza op 44-jarige leeftijd aan tuberculose. Nog in hetzelfde jaar werden zijn geschriften (**Opera posthuma/ Nagelate Schriften**) door zijn vrienden anoniem zowel in het Latijn als het Nederlands uitgegeven. Kort erop werden zijn boeken, zoals te verwachten viel, in Nederland en elders in Europa officieel verboden, maar door een uitgekende uitgeverstrategie bleven zijn boeken meer dan een eeuw ondergronds circuleren. Pas aan het einde van de Verlichting, rond het einde van de 18^e eeuw, waren zij openlijk verkrijgbaar. Zijn boeken werden opnieuw gedrukt en in een steeds groter aantal talen vertaald.

Spinoza... de handtekening van Amsterdam

Lees / download op je mobiel

De ban blijkt nog niet verjaard... Eind 2021 werd Spinoza door een orthodoxe rabbijn (Serfaty) van de Portugese Synagoge opnieuw een ketter genoemd.

Descartes' methode: Door systematisch alles te onderzoeken kan ieder mens zich bevrijden van vooroordelen en met zijn eigen verstand betrouwbare kennis verwerven. Alle natuurverschijnselen zijn het gevolg van botsingen van deeltjes en te verklaren met eenvoudige wiskundige wetten. Het voorbeeld van een betrouwbare methode om kennis te verwerven geeft daarom de wiskunde. De wetenschappen maar ook de politiek moeten bij de 'filosofische rede' te rade gaan. Op deze wijze staat het cartesianisme aan het begin van de Verlichting.

In het stadsarchief van Amsterdam ligt het notulen boek waarin de banvloek over Spinoza is opgetekend.

- 1581** Philips II veroverd Portugal en de Inquisitie maakt het leven voor jekende joden moeilijk. Velen vluchten. Zo ook Spinoza's grootvader die naar Nantes gaat rond 1605.
- Voor 1621** De familie van Spinoza's vader Michael komt naar Amsterdam vanuit Nantes.
- 24 november 1632** Spinoza wordt geboren in Amsterdam op Vlooienburg, nu het Waterloooplein.
- 1637-1647** Spinoza krijgt onderwijs op de Ets Haim-school aan de Houtgracht.
- 1654** Na de dood van zijn vader leidt Spinoza samen met zijn jongere broer de handelsfirma (Mediterrane import) onder de naam 'Bento y Gabriel de Spinoza'.
- 1656** Over Spinoza wordt een banvloek (cherem) uitgesproken. Hij is niet meer welkom in de joodse gemeenschap.
- 1661** Spinoza verhuist naar Rijnsburg, waar hij een kamer huurt in wat nu het Spinozahuis is en geeft privélessen over de cartesianse filosofie.
- 1663** Spinoza verhuist naar Voorburg en publiceert Renati des Cartes Principia philosophiae (Over de Principia Philosophiae van René Descartes). Dit is het enige werk onder zijn eigen naam: Benedictus de Spinoza, Amsterdammer.
- 1669** verhuist Spinoza naar Den Haag, waar hij eerst aan de Stille Veerkade woont en later aan de Paviljoensgracht. Dat laatste huis staat er nog.
- 1670** Spinoza publiceert anoniem, en onder een valse plaats en uitgever (Hamburg, Heinrich Künrath; in werkelijkheid Amsterdam, Jan Rieuwertsz.), Tractatus theologico-politicus (Theologisch-politiek traktaat).
- 1674** De TIP wordt verboden, samen met werken van Hobbes en Spinoza's vriend Lodewijk Meijer.
- 21 februari 1677** Spinoza overlijdt aan een longandoening in Den Haag. Hij wordt op 25 februari in de Nieuwe Kerk begraven. Zijn manuscripten worden naar Amsterdam gebracht, naar zijn vrienden aan de uitgave ervan werken.
- Begin 1678** Spinoza's nagelaten werken verschijnen zowel in het Nederlands als in het Latijn bij Rieuwertsz. in Amsterdam. (zie paneel 'nagelaten geschriften'). Deze uitgaven worden in hetzelfde jaar door de Staten van Holland verboden.

